

РОЗДІЛ І

Географія

УДК 556.3 (477.82)

Ф. В. Зузук – доктор геологічних наук, професор, завідувач кафедри географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;
І. І. Залеський – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології Національного університету водного господарства та природокористування

Особливості сучасного та крейдового рельєфу Західного Полісся, прилегло до Хотиславського кар'єру Білорусі

*Роботу виконано на кафедрі географії
СНУ ім. Лесі Українки та кафедрі екології НУВГП*

Сучасний рельєф регіону, який прилягає до Хотиславського кар'єру Білорусі відзначається незначними перепадами висот – від 150 до 220 м. Виділяється сім рівневих поверхонь. Найпоширеніші гіпсометричні поверхні 160–170, 150–160 м. Рельєф понижується із заходу на схід і з півдня на північ. Підвищені його форми пов'язані з кінцево-моренними утвореннями – Ростанське підняття та підвищення на півдні від с. Головно до с. Смоляри через с. Стара Гута. У рельєфі крейдової поверхні виділяється 11 гіпсометричних рівнів, що дає можливість виділити долину Кшна–Прип'ять і її тальвег. Також досить чітко простежуються північний і південний вододіли, які обрамлюють згадану долину. Загалом рельєф крейдової поверхні значно розчленований і має похил із заходу на схід і з півдня на північ. Із підвищеннями крейдового рельєфу корелюються кінцево-моренні утворення.

Ключові слова: Хотислав, сучасний рельєф, кінцева морена, крейдовий рельєф, Кшна–Прип'ять, вододіли.

Зузук Ф. В., Залесский И. И. Особенности современного и мелового рельефа Западного Полесья, примыкающего к Хотиславскому карьере Беларуси. Современный рельеф региона, который примыкает к Хотиславскому карьере Беларуси определяется незначительными перепадами высот – от 150 до 220 м. Выделяется семь уровней поверхностей. Самыми распространенными являются гипсометрические поверхности 160–170, 150–160 м. Имеет место понижение рельефа с запада на восток и с юга на север. Возвышенности связаны с конечно-моренными образованиями – Ростанская возвышенность и возвышенность на юге от с. Головно до с. Смоляры через с. Старая Гута. Рельеф меловой поверхности определяется 11 гипсометрическими уровнями, что дает возможность выделить долину Кшна–Припять и ее тальвег. Также достаточно четко просматриваются северный и южный водоразделы, которые обрамляют упомянутую долину. В общем рельеф меловой поверхности значительно расчленен и имеет уклон с запада на восток и с юга на север. С возвышенностями мелового рельефа коррелируются конечно-моренные образования.

Ключевые слова: Хотислав, современный рельеф, конечна морена, меловый рельеф, Кшна–Припять, водоразделы.

Zuzuk F. V., Zaleskiy I. I. The Peculiarities of Modern Chalky and Relief of the Western Polissya Adjoining to Khotyslavsk Quarry in Byelorussia. The modern relief of the area, adjacent to Khotyslav quarry in Byelorussia is marked by the height overfalls from 150 to 220 m. Seven surfaces are determined. The most widely spread are hypsometric surfaces of 160–170 and 150–160 m. The relief goes down from west to east and from south to north. The higher forms of relief is connected with the final moraine formations – Rostansk hill and the elevation on the south from village Golovno to village Smolyari through village Stara Guta. 11 hypsometric levels are determined in the chalky terrain. It gives an opportunity to separate valley Kshna–Prypyat and its thalweg. The north and the south watershed

lining the valley, is clearly marked. In general, the chalky terrain surface is significantly distributed with the incline from west to east and from south to north. The chalky terrain hills are correlated with the final moraine formations.

Key words: Khotytslav, modern relief, the final moraine, chalky terrain, watershed, Kshna–Prupyat.

Постановка наукової проблеми та її значення. Регіональні геоекологічні зміни природних комплексів Шацького національного природного парку і прилеглих до нього районів України та Білорусі прогресують завдяки зростанню антропогенного впливу. Останнє зумовлено, зокрема, інтенсивним водовідбором підземних напірних вод із верхньокрейдового водоносного комплексу в межах Хотиславського кар'єру Білорусі, який розташований за 300 м від кордону з Україною [3]. Для вивчення напірних підземних вод потрібно дослідити особливості рельєфу крейдової поверхні, зокрема її розчленованість та загальний похил.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Найновішим дослідженням оцінки впливу Хотиславського кар'єру на навколишнє природне середовище в процесі видобутку крейди є розроблений 2009 р. провідними організаціями Республіки Білорусь проект експлуатації цього родовища. З українського боку, на території, прилеглій до Хотиславського кар'єру, досліджень геолого-гідрогеологічного спрямування не проводили.

Для вивчення рельєфу досліджуваного регіону, зокрема крейдового, використано архівний матеріал білоруських та українських дослідників, які в різні роки працювали в районі верхів'їв Прип'яті.

Дослідження почалися з 1953 р., коли М. Ф. Козлов, вивчаючи геологічну будову й гідрогеологічні умови Прип'ятського Полісся, показав взаємозв'язок рівнів напірних і ґрунтових вод у районі м. Малорити. Пізніше, 1960 р., Н. Р. Кулигіна узагальнила гідрогеологічні матеріали про підземні води БРСР, охоплюючи частково територію Шацького поозер'я. Проаналізовано також матеріали польових досліджень Верхньоприп'ятської гідрогеологічної партії (Ю. С. Зубрицький, 1962).

Крім того, одночасно здійснювалося комплексне геолого-гідрогеологічне картування масштабу 1 : 100 000 під керівництвом Н. С. Ільїної (1962), що охоплювало територію північніше оз. Світязь. 1964 р. було завершено геологічне картування масштабу 1 : 200 000 під керівництвом В. С. Анісімова [1], що дало можливість скласти гідрогеологічні й геологічні карти. У південній і східній частинах Шацького національного природного парку 1977 р. під керівництвом І. І. Залеського [7] завершено комплексні дослідження щодо гідрогеологічного та інженерно-геологічного картування масштабу 1 : 50 000 для потреб меліоративного будівництва. У 80-х рр. минулого століття на території східніше Шацького поозер'я під керівництвом В. Л. Приходька (1988) проведено глибинне геологічне картування масштабу 1 : 200 000, одночасно під керівництвом Я. О. Косовського [6] здійснено геологічне картування масштабу 1 : 50 000. На підставі виконаних робіт складено детальні геологічні карти, хоча гідрогеологічні дослідження, однак, не проводили. 2008 р. завершено роботи щодо геологічного довивчення території верхів'їв Прип'яті в масштабі 1 : 200 000 [7].

Мета проведених досліджень – зіставити особливості сучасного рельєфу з таким крейдової поверхні для виявлення їх особливостей.

Матеріали й методи. Під час вивчення архівних і фондових матеріалів різних періодів досліджень застосовували емпірико-теоретичні (аналогія, моделювання, аналіз, синтез) методи, а також методи гіпотез комп'ютерної обробки 765 геологічних розрізів із використанням ГІС-технологій для побудови карти крейдового рельєфу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. *Сучасний рельєф досліджуваної території.* Досліджувана територія лежить у межах трьох геоморфологічних районів: Шацького вододільного горбисто-западинного карстово-озерного, Верхньоприп'ятської акумулятивної низовини та Любомль–Ковельського кінцево-моренного (рис. 1) [6; 7]. Цією територією проходить головний Європейський вододіл, який розділяє басейни Балтійського й Чорного морів, а також місцевий вододіл між Турським каналом і р. Прип'ять (рис. 1). Обидва вододіли в рельєфі слабопомітні.

Аналіз топографічних карт масштабу 1 : 50 000 досліджуваного регіону засвідчує, що в ньому можна виділити сім гіпсометричних рівнів абсолютних висот: 150–160, 160–170, 170–180, 180–190, 190–200, 200–210, 210–220 м.

Найбільшу площу займає поверхня заввишки 160–170 м, що поширена на Шацькому поозер'ї і тягнеться широкою смугою до г. Йосифова у Верхньоприп'ятській акумулятивній низовині.

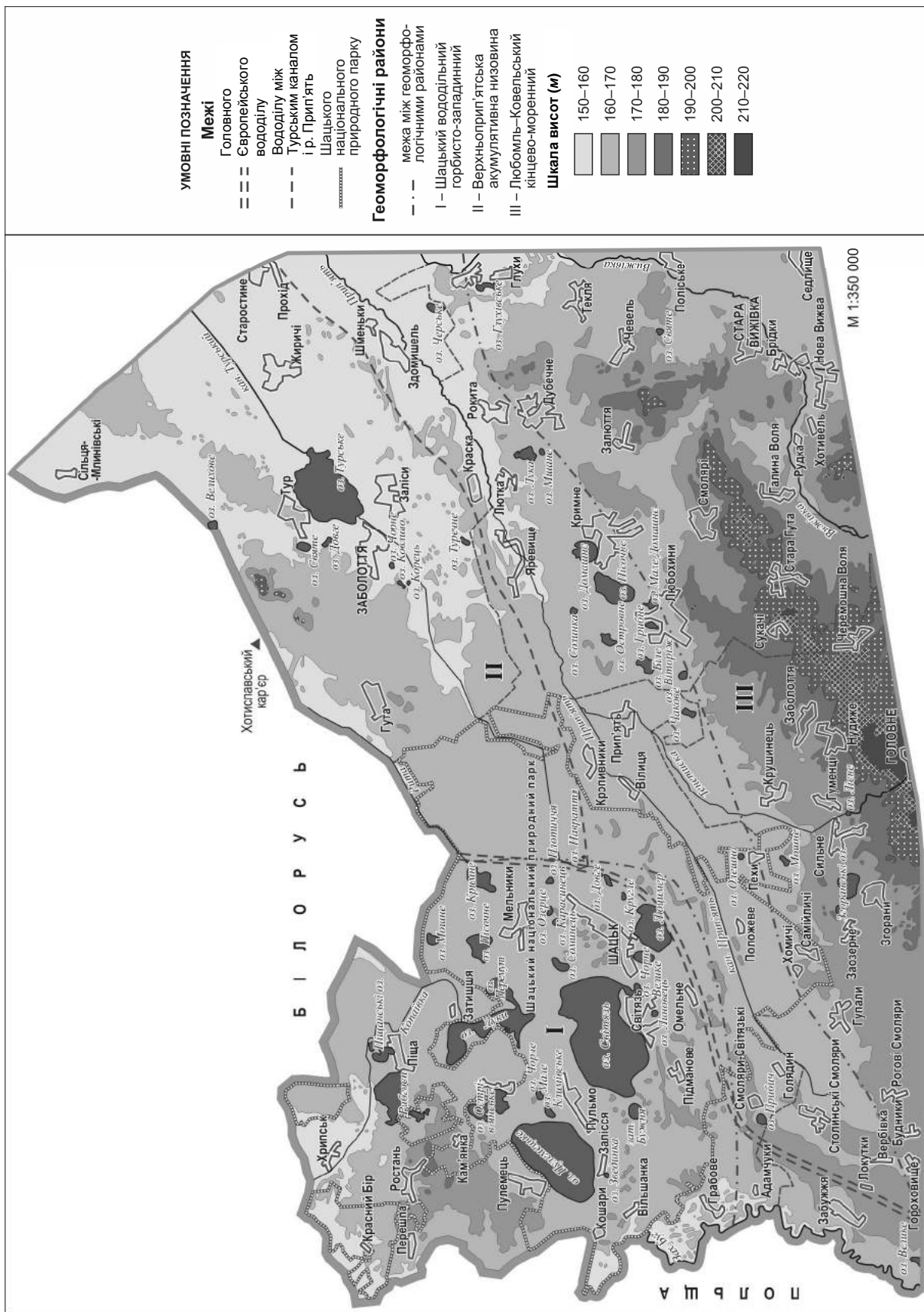

Рис. 1. Сучасний рельєф регіону, який прилягає до Хотиславського кар'єру

У Шацькому вододільному горбисто-западинному карстово-озерному геоморфологічному районі простежується Ростанське підняття на рівні 170–180 м. Окремі незначні площі таких піднять фіксуються південніше озера Світязь. На Ростанському піднятті маємо незначну площу з висотою понад 180 м. У цьому геоморфологічному районі незначна територія на північному заході й на широті оз. Світязь та південніше від нього вздовж р. Західний Буг розташована на гіпсометричному рівні 150–160 м.

Геоморфологічний район Верхньоприп'ятська акумулятивна низовина на заході відзначається поверхнею з рівнем абсолютних висот 160–170 м, а східна половина району – 150–160 м. На останній наявні окремі вікна з висотами 160–170 м, які мають північно-східне простягання. На кордоні з Білоруссю на північ від смт Заболоття є незначні за площею підвищення з позначками 180–190, 190–200 м (г. Йосифова).

Любомль–Ковельський кінцево-моренний геоморфологічний район розташований на півдні досліджуваного регіону. Його північна межа простягається від с. Гороховища на заході до с. Глухи на сході. На півночі району простягається смуга з рівнем висот 170–180 м над рівнем моря. Від смт Головно до с. Смоляри простежуються три смуги рівнів поверхні з висотами 180–190, 190–200, 200–210 м, які оперізують підняття вище 210 м північніше смт Головна. На сході району південніше сіл Кримне й Дубечне в басейні р. Виживка рівневі поверхні опускаються до значень 160–170 м (рис. 1).

Рельєф крейдової поверхні. У межах досліджуваного регіону перепад висот коливається від менше 80 до понад 170 м, тобто сягає майже 90 м. Це дало підставу виділити одинадцять рівнів висот: до 80, 80–90, 90–100, 100–110, 110–120, 120–130, 130–140, 140–150, 150–160, 160–170 і понад 170 м. Усе це засвідчує значне розчленування рельєфу. Аналіз рельєфу крейдової поверхні засвідчує наявність пониження – долини Кшна–Прип'ять і прилеглих до неї північного та південного вододілів (рис. 2).

Тальвег долини Кшна–Прип'ять простягається з південного заходу в районі сіл Кошари й Вільшанка на північний схід південніше с. Прохода (рис. 2). На заході він проходить на висоті від 120–130 до 130–140 м (св. 1887, 33, 619, 370). Далше на північний схід у центральній частині досліджуваного регіону рівень тальвегу опускається від менше 100 до 130 м (св. 5783, 5706, 1899). На північно-східному відтинку долини Кшна–Прип'ять тальвег опускається до значень від менше 80 до 120 м (св. 5535, 5529, 5712). Отже, тальвег долини Кшна–Прип'ять поступового понижується з південного заходу на північний схід.

Північний вододіл на заході досліджуваного регіону проходить північніше с. Пулемця на висоті від 150 до вище 160 м. Далі на схід, зокрема на кордоні з Білоруссю, фіксується незначне пониження до 130–140 м. Друге підвищення простежується в районі сіл Гута і Тур, де висоти сягають від 140 до понад 160 м (св. 358, 347, 5548, 5776). На крайньому сході вододіл дещо понижується, сягаючи висот від 110 до 130 м (св. 1814, 1811, 5648). Описаний вододіл також має тенденцію до пониження висот із заходу на схід.

Південний вододіл у західній частині регіону чітко простежується північніше с. Грабового та смт Шацька, де висоти сягають від 140 до понад 160 м (св. 371, 620). Східніше, тобто в центрі, він виходить за межі досліджуваної території.

Північніше вододілу рівневі поверхні рельєфу майже збігаються з тальвегом (130 – понад 140 м), тобто маємо значну понижену територію південного спрямування. Нарешті, східна частина південного вододілу, що простягається в с. Любохини, сягає висот 150 і понад 170 м (св. 661, 287, 5575) (рис. 2).

Загалом поверхневі рівні тальвегу й північного вододілу мають тенденцію пониження висот із заходу на схід, лише в південному вододілі маємо протилежну картину.

Висновки та перспективи подальших досліджень. 1. Сучасний рельєф території прилеглої до Хотиславського кар'єру відзначається похилом із заходу на схід та із півдня на північ.

2. Рельєф крейдової поверхні значно розчленований, у ньому виділяється долина Кшна–Прип'ять і два (північний, південний) вододіли. Рельєф долини Кшна–Прип'ять і верхнього вододілу понижується із заходу на схід, а південного вододілу зростає із заходу на схід.

3. Кінцево-моренні утворення корелюють із підвищеннями крейдового рельєфу.

Аналіз отриманих картографічних матеріалів відкриває можливість для вивчення міграції пластових і ґрунтових вод у регіоні, прилеглому до Хотиславського кар'єру.

Джерела та література

1. Зузук Ф. В. Вірогідність впливу розробки Хотиславського родовища крейди на заповідні екосистеми Волині / Ф. В. Зузук, В. Г. Мельничук, І. І. Залеський // *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2012. – № 9. – С. 3–11.
2. Палієнко В. П. Загальне геоморфологічне районування території України / В. П. Палієнко // *Укр. геогр. журн.* – 2004. – № 1. – С. 3–12.
3. *Природа Волинської області* / за ред. К. І. Геренчука. – Львів : ВО «Вища шк.» ЛДУ, 1975. – 147 с.
4. Геологическая карта. Лист М-34-У1 (Влодава), М-35-1 (Камень-Каширский) / В. С. Анисимов [и др.] // *Отчет Ратновской г/с партии Львовской экспедиции за 1961–1964 гг.* – Кн. 1 : Текст отчета ЛГЭ. – Киев : [б. и.], 1964. – 560 с.
5. Гречко Ф. О. Геологічна будова і корисні копалини верхів'я р. Прип'ять / Ф. О. Гречко // *Звіт Рівненської ГЕ.* – Рівне : [б. в.], 2008. – 247 с.
6. Косовский Я. А. Групповая геологическая съемка масштаба 1 : 50 000 с общими поисками территории листов М-35-1-В,Г; М-35-13-А, Б, В, Г / Я. А. Косовский // *Отчет ГСО-4 за 1988–1992 гг.* Фонды Ровенской ГЕ. – Ровно : [б. и.], 1992. – 382 с.
7. Отчет по гидрогеологической и инженерно-геологической съемке масштаба 1 : 50 000 для целей мелиорации на территории планшетов М-34-24-Г; М-34-36-А; М-35-13-В / И. И. Залесский [и др.] // *Фонды Ровенской ГЕ.* – Ровно : [б. и.], 1977. – 240 с.

Стаття надійшла до редколегії
21.10.2013 р.

УДК 94 (477.82)

Ф. В. Зузук – доктор геологічних наук, професор кафедри географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

І. І. Залеський – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології Національного університету водного господарства та природокористування;

К. Б. Сухомлін – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

П. Т. Яценко – кандидат біологічних наук, учений секретар Інституту екології Карпат НАН України;

П. В. Юрчук – директор Шацького національного природного парку

Шацький національний природний парк: минуле, сьогодення, майбутнє

*Роботу виконано на кафедрах географії та зоології
СНУ імені Лесі Українки*

Парки є «...природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність» [23].

У роботі розглянуто історію наукового дослідження природи теперішнього національного природного парку з кінця XVIII – до сьогодення з виділенням чотирьох періодів. Проаналізовано стан вивчення геології, рельєфу, гідрології, клімату, ґрунтів, рослинного і тваринного світу та розвиток природоохоронної діяльності в кожен із виділених періодів.

Ключові слова: історія, дослідження, Шацький національний природний парк.